

**Ranko Končar, Dimitrije Boarov,
Stevan Doronjski – odbrana autonomije Vojvodine**

Novi Sad: Muzej Vojvodine, 2011, str. 879

Knjiga **Ranka Končara i Dimitrija Boarova Stevan Doronjski – odbrana autonomije Vojvodine**¹ autentično raspravlja o istorijskim procesima i zbivanjima od kraja Drugog svetskog rata do početka osamdesetih godina prošloga veka, koja su se dešavala prvenstveno u Vojvodini i Srbiji, ali i na širem prostoru nekadašnje Jugoslavije. Pisana je na osnovu lične građe (ostavštine) Stevana Doronjskog (1919-1981) – jednog od aktivnih učesnika tih događanja, tako da se prilikom čitanja stvara osećaj kao da je njen autor sam Doronjski, a ne Končar i Boarov. Umeće stvarnih autora da nam prenesu atmosferu, kao i njihov stil pisanja, omogućuju čitaocu da i on postane svojevrsni akter toga vremena.

Za nas se često može čuti da pripadamo grupi naroda koja „pati od viška istorije“. Možda bi neko zbog toga pomislio da nam je prošlost prebogata. Ali ne radi se o tome, nego o našoj spremnosti da činjenice o sopstvenoj istoriji menjamo po nekoliko puta – u zavisnosti od potreba. Zapravo, gotovo ironično zvuče reči „da ne treba da brinemo budućnosti – jer nam je izvesna, nego prošlosti - koja nam je iz dana u dan sve neizvesnija“.

Očigledno da za određene krugove istorija ne predstavlja nauku, već „samoposlugu“ iz koje će svako uzimati prema svom nahodanju i prilagođavati sopstvenim potrebama. Za ovakvo stanje nauke o prošlosti nije kriva samo historiografija, nego i ostale društveno-humanističke nauke, koje neinventivno smatraju da još nije vreme da se o događajima iz druge polovine XX veka govori kritički - na bazi dokumenata i činjenica.

¹ Krajem prošle godine, 15. decembra 2011. na **Fakultetu za pravne i poslovne studije Dr Lazar Vrkatić** održana je tribina povodom izlaska iz štampe knjige **Dr Ranka Končara i Dimitrija Boarova Stevan Doronjski – odbrana autonomije Vojvodine**. U prisustvu velikog broja gostiju o knjizi su pored autora govorili još i Dr Latinka Perović, Dr Olga Manojlović Pintar, Dr Tamaš Korhec, Dr Aleksandar Kasaš, Dr Slobodan Bjelica, Dr Dušan Marinković i Dr Duško Radosavljević.

Možemo reći da je knjiga *Stevan Doronjski – odbrana autonomije Vojvodine* izašla u pravom trenutku, jer period i tematika koju ona obrađuje danas nailaze na brojna kontroverzna, paušalna, aproksimativna i hipotetička tumačenja, koja imaju nameru da „objasne“ i „opravdaju“ sadašnje stanje u društvu. Izmene i revizije prošlosti, koje su dobile na intenzitetu u poslednjih nekoliko godina, motivisane su, pre svega, ideološko-političkim razlozima.

Na samom početku autori ističu da je seme vojvođanske autonomije posejano još daleke 1690. godine u pozivnom pismu Leopolda I - *Literae invitatorie* upućeno patrijarhu Arseniju III. Ali trebalo je da prođe više od 150 godina da to seme počne da klija, kada je nakon revolucionarne 1848. ustavno konstituisana zasebna krunska oblast *Srpsko vojvodstvo i Tamiški Banat*. Međutim, mladica autonomije nije uspela da se održi, a u sve burnijim vremenima koja su nailazila gotovo da nije imala istorijske šanse za izdanak - sve do polovine XX veka, kada je posle Drugog svetskog rata počela da cveta i daje prve plodove.

Današnja Vojvodina (u teritorijalnom smislu), ulazi u sastav NR Srbije 10. avgusta 1945. godine, odlukom III zasedanja AVNOJ-a kao *Autonomna Pokrajina*.

Iako su već tada bila prisutna glasna razmišljanja o njenom zasebnom konstitutivnom delu federacije, doneta je odluka o njenom uključenju u pravni okvir Srbije. O atmosferi koja je vladala uoči tog zasedanja najbolje svedoče reči Edvarda Kardelja upućene Stevanu Doronjskom i Jovanu Veselinovu koje su glasile: „Morate se uklopiti u Srbiju!“.

Ni pitanje vojvođanskih administrativnih granica nije bilo drugačije rešeno. Odlukom *Komisije za razgraničenje* (gde je od pet članova samo jedan bio iz Vojvodine), dotadašnji sastavni delovi Vojvodine - prostor Baranje i Zapadnog Srema pripojeni su NR Hrvatskoj, dok je Zemun sa okolinom ušao u „uži“ sastav NR Srbije. A kada je Stevan Doronjski postavio pitanje Jovanu Veselinovu - jedinom vojvođanskom članu *Komisije za razgraničenje* – „kako je sve ovo bilo moguće?“, dobio je odgovor da „nisu važne granice unutar Jugoslavije, nego da je važna revolucija!“.

„Kvasac atonomije“, kako autori nazivaju prvi statut AP Vojvodine, „umešen“ je 24. maja 1948. godine, ali je „testo“ već splaslo osam meseci kasnije kada je na osnovu odluka II Plenuma CK KPJ usvojen program mera poznat pod nazivom „Kolektivizacija sela“. Odluka o kolektivizaciji bila je inicirana nakon Staljinovog pisma upućenog Titu u kom kritikuje Komunističku partiju Jugoslavije i njenu politiku na selu koja je omogućila „porast kapitalističkih elemenata“.

Kolektivizacija je bila prinudna, praćena nasiljem i sejanjem straha. A u strahu su živelu svi, ne samo seljaci, nego i oni koji su tu kolektivizaciju i sprovodili „da ne bi bili osumnjićeni za oportunitizam“. Trebalo je i jednima i drugima da se oslobode straha, a kada su ga se oslobodili, „žito je poteklo“ (kako je to napisao u svojiim beleškama Stevan Doronjski - „partijske organizacije pretvorile su se u otimaće i otkupljivaće“).

Na osnovu iznetih činjenica vojvođanski ćelnici su se nalazili u dosta delikatnoj situaciji - kako udovoljiti direktivama iz partijskog rukovodstva, a istovremeno intervenisati i ublažitl privredno poniranje Vojvodine.

A situacija na terenu je iz dana u dan bivala sve teža i teža, takva da je pretilo potpuno potonuće Vojvodine. Nakon konfiskacije, nacionalizacije, kolektivizacije i prisilnog otkupa usledila je odluka i o dislociranju vojvođanskih industrijskih postrojenja. Tako je na osnovu te odluke trebalo da se „Jugoalat“ izmesti u Trebinje, „Novkabel“ u Svetozarevo (Jagodinu), pa ćak i ćisto prehrambena postrojenja poput šećerana, uljara i kudeljara na određene lokacije u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Srbiji. Paradoksalno zvući da je taj „stampedo“ devastacije Vojvodine zaustavio Edvard Kardelj, dok su ga ljudi iz Srbije (poput Petra Stambolića) smatrali „društveno korisnim“, kritikujući vojvođansko partijsko rukovodstvo za „lokalizam“, jer „ne sagledavaju jogoslovenske interese“.

Kakav su strah o tim temama (o kojima se nije smelo diskutovati) imali ćelnici Vojvodine najbolje govori jedan detalj sa savetovanja CK KPJ od 2. novembra 1955, kada je, javljajući se za diskusiju, Stevan Doronjski izrekao sledeću rećenicu: „*Rekao bih nešto i sa aspekta **zaostajanja**...* (kratka pauza) *odnosno **daljeg razvitka** Vojvodine*“.

Bilo je to vreme doista „opasnog življenja“, u kojem se pazilo gde će se i pred kim šta reći, budući da se lako moglo dogoditi da izgubite glavu zbog „prejake reći“. Međutim, stiće se utisak da se najveća sloboda govora upravo imala u prisustvu samog Josipa Broza Tita. Ukoliko bi on uoćio neke nepravilnosti u društvu i pokrenuo razgovor na određenu temu, tada je i „sloboda govora“ dolazila do izražaja, jer Titove stavove su svi morali podržavati. Kako je vojvođansko politićko rukovodstvo uspelo da se približi Brozu (naroćito prilikom njegovih poseta lovištu u Karađorđevu) i da ga potaknu da glasno razmišlja o neiskorišćenim privrednim kapacitetima, tako ih je svaka njihova dalja elaboracija o prilikama u Vojvodini ohrabivala da još više zastupaju vojvođanske ekonomske interese.

Postepeno i razlažno sumirajući stanje u privredi, vojvođansko partijsko rukovodstvo uspelo je da prilikom Titove posete Karadorđevu 1959. godine obezbedi prvu finansijsku pomoć federacije za saniranje stanja u vojvođanskoj ekonomiji. Tako su od te godine u Vojvodini krenula pozitivna kretanja u razvoju privrede, doduše još uvek sa negativnim predznakom o čemu svedoči Studija Ekonomskog fakulteta iz Beograda (o privrednoj situaciji u Vojvodini objavljena naredne, 1960. godine).

Posebnu pažnju u knjizi privlači čuveni Brionski plenum iza koga se nižu događaji koji će imati dalekosežne posledice ne samo po sudbinu Vojvodine i Srbije, nego i generalno čitave državne zajednice. Na Brionima je izbila afera - svojevrsni jugoslovenski „Votergejt“ u režiji Aleksandra Rankovića, budući da su bili prisluškivani svi – od samog Broza pa na dalje. Prema mišljenju čelnika UDB-e „prisluškivanje je bilo opravdano“, jer je trebalo „ljudе držati pod kontrolom“, a ukoliko se „otmu“ toj kontroli, neophodno je bilo imati spremne intrige za njihovu kompromitaciju.

Nakon Brionskog plenuma ređaju se događaji koji će uticati na sudbinu i krajnji ishod druge jugoslovenske države - studentski protesti (1968), Ustavni amandmani o preispitivanju ustavnog položaja autonomnih pokrajina (1969), Masovni pokret (Maspok) ili „Hrvatsko proljeće“ (1971) i na kraju, obračun sa srpskim liberalnim partijskim rukovodstvom (1972).

Šta znači biti iskusan političar u nemirnim vremenima govori činjenica da se o svim tim događajima Stevan Doronjski nikada nije izjašnjavao niti deklarirao, nego je, kako to autori navode, „čvrsto stajao na Titovom kursu“, pokazujući takvu dozu pragmatizma - da je bio spreman i da se svrsta sa onim ljudima sa kojima se do tada nikada politički nije slagao.

U drugom delu ove voluminozne knjige predstavljene su memoarske i dnevničke beleške, kao i stenogramski zapisi sa najznačajnijih političkih sastanaka na kojima je prisustvovao Stevan Doronjski (razgovori vojvođanskog političkog rukovodstva sa Josipom Brozom 1959. i debata oko ustavnog statusa Vojvodine uoči usvajanja Ustava iz 1963).

Knjiga je odmah po objavljivanju skrenula pažnju javnosti, kako zbog samih autora, tako i zbog sadržaja. Ona predstavlja značajan doprinos u spoznaji istorije druge Jugoslavije - posebno zbog autentičnog prezentovanja sukoba i sporova oko statusa Vojvodine. Pisana na primarnoj građi, može se smatrati jednim od osnovnih izvora za izučavanje položaja Vojvodine u drugoj polovini XX veka.